

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

देवासुराः संयत्ता आसन्ते न व्यंजयन्त् स पुता इन्द्रस्तनूरपश्यत्ता उपाधत् ताभिर्वै स तनुवभिन्द्रियं वीर्यमात्मन्त्रधत् ततो देवा अभवन्परासुरा यदिन्द्रतनूरपदधाति तनुवमेव ताभिरिन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्यत्तेऽथो सेन्द्रमेवाग्निः सतनुं चिनुते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो (१)

भवति यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत्तमवरुधं नाशकुवन्त पुता यज्ञतनूरपश्यन्ता उपाधधत् ताभिर्वै ते यज्ञमवारुन्धत यद्यज्ञतनूरपदधाति यज्ञमेव ताभिर्यजमानोऽव रुन्धे त्रयस्त्रिः शतमुप दधाति त्रयस्त्रिः शङ्क्षेत्रे देवता पुत्राव रुन्धेऽथो सात्मानमेवाग्निः सतनुं चिनुते सात्माऽमुष्मिलोके (२)

भवति य एवं वेद ज्योतिष्मतीरुपं दधाति ज्योतिरेवास्मिन्दधात्येताभिर्वा अग्निश्चितो ज्वलति ताभिरेवैनः समिन्द्व उभयोरस्मै लोकयोज्योतिर्भवति नक्षत्रेष्टका उपं दधात्येतानि वै दिवो ज्योतीःषि तान्येवाव रुन्धे सुकृतां वा पुतानि ज्योतीःषि यनक्षत्राणि तान्येवाऽप्नोत्यथौ अनुकूशमेवैतानि (३)

ज्योतीःषि कुरुते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै यथसःस्पृष्टा उपदध्याद्वृष्टै लोकमणि दध्यादवर्षुकः पर्जन्यः स्यादसःस्पृष्टा उपं दधाति वृष्टा एव लोकं करोति वर्षुकः पर्जन्यो भवति पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुपं दधाति पश्चादन्याः प्राचीस्तस्मात्प्राचीनानि च प्रतीचीनानि च नक्षत्राण्या वर्तन्ते॥ (४)

आतुर्व्यो लोक पुवेतान्येकचत्वारिःशब्दः॥ ४॥

[१]

ऋतव्यां उपं दधात्यृतूनं कूस्यै द्वन्द्वमुपं दधाति तस्माद्वन्द्वमृतवोऽधृतेव वा पुषा यन्मध्यमा चितिरन्तरिक्षमिव वा एषा द्वन्द्वमन्यासु चितीषूपं दधाति चतंसो मध्ये धृत्या अन्तःश्लेषणं वा पुताश्चितीनां यद्वत्व्या यद्वत्व्या उपदधाति चितीनां विधृत्या अवकामनूपं दधात्येषा वा अग्नेर्योनिः सर्योनि- (५)

मेवाग्निं चिनुत उवाच ह विश्वामित्रोऽददिथ्स ब्रह्मणान्नं यस्यैता उपर्धीयान्तै य उ चैना एवं वेददिति संवर्थसुरो वा एतं प्रतिष्ठायै नुदते योऽग्निं चित्वा न प्रतितिष्ठति पश्च

पूर्वांश्चित्येऽयो भवन्त्यथं पूर्णो चिति॑ चिनुते॒ पञ्चा॑ क्रृतव॑ः संवध्सुर॑ क्रृतुष्वेव॑ संवध्सुरे॑ प्रति॑ तिष्ठत्येता॑ वा॑ (६)

अधिपत्रीनामेष्टका॑ यस्यैता॑ उपधीयन्तेऽधिपतिरेव॑ संमानानाँ॑ भवति॑ यं
द्विष्यात्तमुपदधंद॑ ध्यायेदेताभ्यु॑ एवैनं॑ देवताभ्यु॑ आ॑ वृश्चिति॑ ताजगार्त्तिमार्च्छुत्यङ्गिरसः॑ सुवर्गं॑
लोकं॑ यन्तो॑ या॑ यज्ञस्य॑ निष्कृतिरासीत्तामृषिभ्यु॑ प्रत्यौहन्तद्विरण्यमभवद्याद्विरण्यशलकैः॑
प्रोक्षति॑ यज्ञस्य॑ निष्कृत्या॑ अथो॑ भेषजमेवास्मै॑ करो॑- (७)

त्यथो॑ रूपेणैवैनं॑ समर्पयत्यथो॑ हिरण्यज्योतिषैव॑ सुवर्गं॑ लोकमेति॑ साहस्रवता॑ प्रोक्षति॑
साहस्रः॑ प्रजापतिः॑ प्रजापतेरास्यां॑ इमा॑ मै॑ अग्न॑ इष्टका॑ धेनव॑ः सुन्त्वत्याह॑ धेनूरैवैनाँ॑ कुरुते॑
ता॑ एनं॑ कामुदुघां॑ अमुत्रामुष्मिलोक॑ उप॑ तिष्ठन्ते॥ (८)

सर्वानिमेता॑ वै॑ करोत्येकान्नवारिः॑ शब्दं॥ [२]

रुद्रो॑ वा॑ एष॑ यद्ग्निः॑ सृष्टुतरहि॑ जातो॑ यरहि॑ सर्वश्चितः॑ सृष्टुतो॑ वथ्सो॑ जातः॑ स्तनं॑
प्रेपसत्येवं॑ वा॑ एष॑ एतरहि॑ भागधेयं॑ प्रेपसत्ति॑ तस्मै॑ यदाहृतिं॑ न॑ जुहुयादध्वर्यु॑ च॑ यजमानं॑
च॑ ध्यायेच्छतरुद्रीय॑ जुहोति॑ भागधेयै॑ वैनं॑ शमयति॑ नाऽर्त्तिमार्च्छुत्यध्वर्युर्न॑ यजमानो॑
यद्वाम्याणाँ॑ पशूनां॑ (९)

पयंसा॑ जुहुयाद्वाम्यान्पशूञ्चुचाऽर्पयेद्यदारुण्यानामारुण्याञ्चित्तिलयवाग्वा॑ वा॑ जुहुयाद॑
गंवीधुकयवाग्वा॑ वा॑ न॑ ग्राम्यान्पशून्॑ हिनस्ति॑ नाऽरुण्यानथो॑ खल्वाहुरनाहुतिर्वै॑ ज्ञर्तिलो॑श्च
गंवीधुकाश्वेत्यजक्षीरेण॑ जुहोत्याम्नेयी॑ वा॑ एषा॑ यद्जाऽहुत्यैव॑ जुहोति॑ न॑ ग्राम्यान्पशून्॑
हिनस्ति॑ नाऽरुण्यानङ्गिरसः॑ सुवर्गं॑ लोकं॑ यन्तो॑- (१०)

ज्ञायाँ॑ धर्मं॑ प्रासिंश्चन्सा॑ शोचन्ती॑ पर्णं॑ पराजिहीतु॑ सौ॑ (१)ऽर्को॑भवत्॑
तदर्कस्यार्कत्वमर्कपर्णनं॑ जुहोति॑ सयोनित्वायोदङ्गिष्ठं॑ जुहोत्येषा॑ वै॑ रुद्रस्य॑ दिख्स्वायां॑ मेव॑
दिशि॑ रुद्रं॑ निरवंदयते॑ चरमायामिष्टकायां॑ जुहोत्यन्तत एव॑ रुद्रं॑ निरवंदयते॑ त्रेधाविभृक्तं॑
जुहोति॑ त्रयं॑ इमे॑ लोका॑ इमानेव॑ लोकान्स्मावद्वीर्यान्करोतीयत्यग्ने॑ जुहो- (११)

त्यथेयत्यथेयति॑ त्रयं॑ इमे॑ लोका॑ एभ्यु॑ एवैनं॑ लोकेभ्यु॑ शमयति॑ तिस्र॑ उत्तरा॑
आहुतीर्जुहोति॑ पट्थसं॑ पद्यन्ते॑ पञ्चा॑ क्रृतव॑ क्रृतुभिरै॑ वैनं॑ शमयति॑ यदनुपरिक्रामं॑
जुहुयादन्तरवचारिण॑ रुद्रं॑ कुर्यादथो॑ खल्वाहुः॑ कस्यां॑ वाऽहं॑ दिशि॑ रुद्रः॑ कस्यां॑

वेत्यनुपरिक्राममेव हौतुव्यंमपरिवर्गमेवैन शमय- (१२)

त्येता वै देवताः सुवर्ग्या या उत्तमास्ता यजमानं वाचयति ताभिरैवैन सुवर्गं
लोकं गमयति यं द्विष्यात्तस्य सञ्चरे पशूनां न्यस्येदः प्रथमः पुशुरभितिष्ठति स
आर्तिमार्च्छति॥ (१३)

पशूनां यन्तोऽप्रेऽजहोत्परिवर्गमेवैन शमयति त्रिशब्दं॥५॥

[३]

अशमन्नूजीमिति परि विश्वति मार्जयत्येवैनमधो तर्पयत्येव स एनं तु सो-
ऽक्षुध्यन्नशोचन्नमुष्मिलोक उपं तिष्ठते तृप्यति प्रजया पशुभिर्य एवं वेद तां न इष्मूर्ज-
धत्त मरुतः सरुरणा इत्याहान्नं वा ऊर्गन्नं मरुतोऽन्नमेवावं रुन्धेऽश्मःस्ते क्षुदमुं ते
शु- (१४)

गृच्छतु यं द्विष्म इत्याहु यमेव द्वेष्टि तमस्य क्षुधा च शुचा चार्पयति त्रिः परिषिश्वन्यर्थोति
त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति त्रिः पुनः पर्यंति षट्थसं पद्यन्ते पङ्का ऋतवं
ऋतुभिरुवास्य शुचं शमयत्युपां वा एतत्पुष्पं यद्वेत्सोऽपां (१५)

शरोऽवका वेतसशाखया चावकाभिश्व वि कर्षपत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरैवास्य
शुचं शमयति यो वा अग्निं चितं प्रथमः पुशुरधिकामतीश्वरो वै तः शुचा प्रदहो मण्डकेन
वि कर्षपत्येष वै पशूनामनुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु पशुषु हितो नाऽऽरुणयेषु तमेव
शुचाऽपर्यत्यष्टाभिर्विं कर्ष- (१६)

त्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति पावकवतीभिरन्नं वै
पावकोऽन्ननेवास्य शुचं शमयति मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण पुतद्रूपं यत्कृष्णाजिनं कारण्णो
उपानहावुपं मुश्वते ब्रह्मणैव मृत्योरन्तर्धत्तेऽन्तर्मृत्योर्धत्तेऽन्तरन्नाद्यादित्याहुरन्यामुपमुश्वते-
न्यां नान्त- (१७)

रेव मृत्योर्धत्तेऽवन्नाद्यं रुन्धे नमस्ते हरसे शोचिष इत्याह नमस्कृत्य हि
वर्सीया समुपचरन्त्यन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतय इत्याहु यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचाऽपर्यति
पावको अस्मभ्यं शिवो भवेत्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवावं रुन्धे द्वाम्यामधिं क्रामति
प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्यां शान्त्यै॥ (१८)

शुभेत्सोऽपामद्याभिर्विंकर्षति नान्तरेकान्नपशुशब्दं॥५॥

[४]

नृषदे विदिति व्याघारयति पूङ्गाऽहुत्या यज्ञमुखमा रंभतेऽक्षण्या व्याघारयति तस्माऽदक्षन्या पूशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्ये यद्वप्द्वार्याद्यातयोमाऽस्य वषद्वारः स्याद्यन्न वंपद्वार्याद्रक्षाऽसि यज्ञः हन्त्युर्वित्याह पुरोक्षमेव वषद्वारोति नास्य यातयांमा वषद्वारो भवाति न यज्ञः रक्षाऽसि ग्रन्ति हुतादो वा अन्ये देव - (१९)

अंहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान्नीणाति ये देवा देवानामिति दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति हुतादश्वैव देवानहुतादश्व यज्ञमानः प्रीणाति ते यज्ञमानं प्रीणन्ति दध्नैव हुतादः प्रीणाति मधुषाऽहुतादो ग्राम्यं वा एतदन्त यद्वध्यारण्यं मधु यद्वध्ना मधुमिश्रेणावोक्षत्युभयस्यावरुच्छै ग्रुमुष्टिनाऽवोक्षति प्राजापुत्यो (२०)

वै ग्रुमुष्टिः संयोनित्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोक्षत्यपरिवर्गमेवैनान्नीणाति वि वा एष प्राणैः प्रजयो पूशुभिरकृद्यते योऽग्निं चिन्वन्नंधिकामति प्राणदा अंपानदा इत्याह प्राणानेवाऽत्मन्यते वर्चोदा वरिवोदा इत्याह प्रजा वै वर्चः पूशवो वरिवः प्रजामेव पूशनात्मन्यत इन्द्रो वृत्रमहन्तं वृत्रो (२१)

हुतः पौडशभिर्भौगैरसिनाथ्स एतामग्नयेऽर्नीकवत आहुतिमपश्यत्तामजुहोत तस्याग्निरनीकवान्नस्वेन भागधेयैन प्रीतः पौडशधा वृत्रस्य भौगानप्यदह्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निरमुच्यत यद्ग्नयेऽर्नीकवत आहुतिं जुहोत्यग्निरेवास्यानीकवान्नस्वेन भागधेयैन प्रीतः पाप्मानुपर्णि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निर्मुच्यते यं कामयेत चिरं पाप्मनो (२२)

निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते यं कामयेत ताजक्पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्यां जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै॥ (२३)

देवाः प्राजापुत्यो बृत्रश्विरं पाप्मनश्वत्वारिःशब्दः॥५॥

[५]

उदैनमुत्तरां नयेति सुमिधु आ दधाति यथा जनं यतेऽवसं करोति तादगेव तत्तिस्त्र आ दधाति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्गवा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्युदुत्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणैः (२४)

रैवैनुमुद्यच्छुतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैन चित्तायोद्यच्छुते तेनैवैनः

समर्धयति पञ्च दिशो दैर्वीर्यज्ञमवन्तु देवीरित्याहूं दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवतेऽपार्मतिं
दुर्मतिं बाधमाना इत्याहूं रक्षसामपहत्यै ग्रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरित्याहूं पशवो वै
ग्रायस्पोषः (२५)

पशुनेवावं रुन्धे पञ्चिरहंगति षड्वा क्रृतवं क्रृतुभिरेवैन रुहं रुहति द्वे परिगृह्यते वती
भवतो रक्षसामपहत्यै सूर्यरश्मिरहरिकेशः पुरस्तादित्याहूं प्रसूत्यै ततः पावका आशिषो
नो जुषन्तामित्याहान्नं वै पावुकोऽन्नमेवावं रुन्धे देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा
एतदप्रतिरथमपश्यन्तेन वै तैऽप्रत्य- (२६)

सुरानजयन्तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रतिरथं द्वितीयो होताऽन्वाहौप्रत्येव तेन
यजंमानो भ्रातृव्याज्यत्यथो अनभिजितमेवाभि जयति दशर्च भवति दशाक्षरा
विराङ्गुराजेमौ लोकौ विघृतावनयौलोकयोर्विघृत्या अथो दशाक्षरा विराङ्गु
विराङ्गुराज्येवान्नाद्ये प्रतिं तिष्ठत्यसादिव वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमिवाग्नीध्रमाग्नीध्रे- (२७)

ज्ञमानं नि दधाति सत्त्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै विमानं एष दिवो मध्ये आस्त इत्याहूं
व्यैवैतयां मिमीते मध्ये दिवो निहितः पृश्चिरश्मेत्याहान्नं वै पृश्च्यन्नमेवावं रुन्धे चतस्रभिरा
पुच्छादेति चत्वारि छन्दाः सि छन्दोभिरेवेन्द्रं विश्वा अवीवृद्धनित्याहूं वृद्धिमेवोपावर्तते
वाजानां सत्यंति पति- (२८)

मित्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवावं रुन्धे सुम्भूर्यज्ञो देवाः आ च वक्षुदित्याहूं प्रजा वै
पशवः सुम्भु प्रजामेव पशूनात्मन्यत्ते यक्षादग्निर्देवो देवाः आ च वक्षुदित्याहूं स्वगाकृत्यै
वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोद्ग्रभीदित्याहासौ वा आंदित्य उद्यनुद्ग्राभ एष निम्रोचन्निग्राभो
ब्रह्मणैवाऽत्मानमुद्गृह्णति ब्रह्माणा भ्रातृव्यं नि गृह्णति॥ (२९)

प्राणैः पोषैऽप्रत्याग्नीध्रे पतिमेष दशं च॥६॥

[६]

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याहूं देवलोकमेवैतयोपावर्तते क्रमध्यमग्निना
नाकुमित्याहैमानेवैतयां लोकान्कमते पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहमित्याहैमानेवैतयां
लोकान्स्तमारोहति सुवर्यन्तो नापेक्षन्तु इत्याहूं सुवर्गमेवैतयो लोकमेत्यग्ने प्रेहि (३०)

प्रथमो देवयुतामित्याहैभयैज्वैवैतयो देवमनुष्येषु चक्षुर्दधाति पञ्चभिरधिं क्रामति पाङ्गो
यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सह सुवर्ग लोकमैति नक्षोषासेति पुरोनुवाक्यामन्वाहूं प्रत्या अग्ने
सहस्राक्षेत्याहूं साहुमः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै तस्मै ते विधेम् वाजाय स्वाहेत्याहान्नं वै

वाजोऽन्नमेवावं (३१)

रुन्धे दुधः पूर्णमौदुम्बरीः स्वयमातृण्णायां जुहोत्यूर्घ्वे दध्यूर्गुदुम्बरोऽसौ स्वयमातृण्णाऽमुष्यामेवोर्जं दधाति तस्माद्मुतोऽर्वचीमूर्जमुपं जीवामस्तिसुभिः सादयति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं प्रतिष्ठां गंमयति प्रेष्ठो अग्ने दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीमा दंधात्येषा वै सूर्मी कर्णकावत्येतयां ह स्म (३२)

वै देवा असुराणां शततरुहा इस्तु इन्ति यदेतयां समिधंमादधार्ति वज्रमेवैतच्छतुर्ध्रीं यजंमानो भ्रातृव्यायु प्र हरति स्तृत्या अछम्बङ्कारं विधेमं ते परमे जन्मन्त्रग्रं इति वैकङ्कतीमा दंधाति भा एवावं रुन्धे तां संवितुवरैरण्यस्य चित्रामिति शमीमयीः शान्त्यां अग्निर्वाह वा अग्निचितं दुहेऽग्निचिद्वाऽग्निं दुहे तां (३३)

संवितुवरैरण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्नेर्दोहस्तमस्य कण्व एव श्रायसोऽवेतेन ह स्मैन् स दुहे यदेतयां समिधंमादधार्त्यग्निचिदेव तदग्निं दुहे सुस तैं अग्ने समिधः सुस जिह्वा इत्याह सुसैवास्य सासानि प्रीणाति पूर्णयां जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापते- (३४)

राष्ट्रे न्यूनया जुहोति न्यूनाद्वि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्ट्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत् स दिशोऽनु प्राविशङ्गुहुन्मनसा दिशो ध्यायेद्विग्म्य एवैनुमवं रुन्धे दुधा पूरस्तज्जुहोत्याज्येनोपरिष्टातेजश्वैवास्मां इन्द्रियं च समीर्चो दधाति द्वादशकपालो वैश्वानुरो भवति द्वादशं मासाः संवथ्सुरः संवथ्सुरोऽग्निवैश्वानुरः साक्षा- (३५)

देव वैश्वानुरमवं रुन्धे यत्वयाजानूयाजान्कुर्याद्विकस्ति या यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै राष्ट्रं वै वैश्वानुरो विष्मुरुतो वैश्वानुरः हुत्वा मारुताङ्गुहोति राष्ट्र एव विशमनु बधात्युचैवैश्वानुरस्याऽश्रावयत्युपांशु मारुताङ्गुहोति तस्माद्वाष्ट्रं विशमति वदति मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमवं रुन्धे सुस भवन्ति सुसगणा वै मरुतो गणश एव विशमवं रुन्धे गणेन गुणमनुद्रुत्यं जुहोति विशमेवास्मा अनुवर्त्मनं करोति॥ (३६)

अग्ने प्रेष्ववं स्म दुहे तां प्रजापते साक्षामनुष्यविशमेकविशतिश्च॥७॥

वसोर्धारां जुहोति वसार्म धाराऽसुदिति वा एषा हृयते घृतस्य वा एनमेषा धारा-

इमुष्मिल्लोके पित्वंमानोपं तिष्ठत आज्येन जुहोति तेजो वा आज्यं तेजो वसोर्धारा तेजसैवास्मै तेजोऽवे रुन्धेऽथो कामा वै वसोर्धारा कामानेवावै रुन्धे यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं वि - (३७)

च्छन्द्यामिति विग्राहं तस्य जुहयात्प्राणनेवास्यान्नाद्यं विच्छिनति यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं सं तनुयामिति सन्तां तस्य जुहयात्प्राणनेवास्यान्नाद्यं सं तनोति द्वादश द्वादशानि जुहोति द्वादश मासाः संवध्सरः संवध्सरेणैवास्मा अन्नमवे रुन्धेऽन्नं च मेऽक्षुच म इत्याहैतद्वा (३८)

अन्नस्य रूपं रूपेणैवान्नमवे रुन्धेऽग्निश्च म आपश्च म इत्याहैषा वा अन्नस्य योनिः सयोऽन्येवान्नमवे रुन्धेऽर्धेन्द्राणि जुहोति देवतां एवावै रुन्धे यथसर्वेषामर्धमिन्दः प्रति तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तं म इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्टादधाति यज्ञायुधानि जुहोति यज्ञो (३९)

वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवावै रुन्धेऽथो एतद्वै यज्ञस्य रूपं रूपेणैव यज्ञमवे रुन्धेऽवभूथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह स्वगाकृत्या अग्निश्च मे घर्मश्च म इत्याहैतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपं रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमवे रुन्ध ऋक्षं मे सामं च म इत्याहै- (४०)

तद्वै छन्दसां रूपं रूपेणैव छन्दांस्यवै रुन्धे गर्भाश्च म इत्याहैतद्वै पशुनां रूपं रूपेणैव पशुनवै रुन्धे कल्पांजुहोत्यक्षस्य कृत्यै युग्मदयुजे जुहोति मिथुनत्वायोत्तरावती भवतोऽभिक्रान्त्या एकां च मे तिस्रश्च म इत्याह देवछन्दसं वा एकां च तिस्रश्च (४१)

मनुष्यछन्दसं चतस्रश्लाष्टौ च देवछन्दसं चैव मनुष्यछन्दसं चावै रुन्ध आत्र्यस्ति शतो जुहोति त्र्यस्ति शद्वै देवतां देवतां एवावै रुन्ध आऽष्टाचत्वारिं शतो जुहोत्यष्टाचत्वारिं शदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशुनवै रुन्धे वाजश्च प्रसवश्चेति द्वादशं जुहोति द्वादश मासाः संवध्सरः संवध्सर एव प्रति तिष्ठति॥ (४२)

वि वै यज्ञः सामं च म इत्याह च तिस्रश्लेषकान्त्रपञ्चाशाच्च॥ ६॥ [८]

अग्निर्देवेभ्योऽपांकामद्वाग्धेयमिच्छमानस्तं देवा अब्रुवनुपं न आवर्तस्व हृव्यं नौ वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणे मह्यमेव वाजप्रसवीयं जुहवन्निति तस्मादग्नयै वाजप्रसवीयं जुहति यद्वाजप्रसवीयं जुहोत्यग्निमेव तद्वाग्धेयेन समर्पयत्यथो अभिषेक एवास्य स

चतुर्दशभिर्जुहोति सुस ग्राम्या ओषधयः सुसा- (४३)

इतरण्या उभयोषामवरुद्धा अन्तस्यान्तस्य जुहोत्यन्तस्यान्तस्यावरुद्धा औदुम्बरेण
सुवेण जुहोत्यूर्गर्वा उदुम्बर ऊर्गन्त्रमूर्जैवास्मा ऊर्जमन्त्रमवं रुन्धेऽग्निर्वै देवानामभिषिक्तो-
ऽग्निचिम्नुष्याणां तस्मादग्निचिद्वरपति न धावेदवरुद्धुङ् ह्यस्यान्तमन्त्रमिव खलु वै वृषं
यद्वावेदनाद्यांद्वावेदुपावर्तेतानाद्यमेवाभ्यु- (४४)

पावर्तते नक्तोषासेति कृष्णायै श्वेतवंश्मायै पर्यसा जुहोत्यहूवास्मै रात्रिं प्र दांपयति
रात्रियाऽहरहोरात्रे एवास्मै प्रत्ते कामंनाद्यं दुहाते राष्ट्रभूतौ जुहोति राष्ट्रमेवावं रुन्धे
पुङ्गिर्जुहोति पङ्गा कृतवं कृतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवंनस्य पत् इति रथमुखे पञ्चा-
ऽहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रेणैव दिशो- (४५)

अभि जंयत्यग्निचित् ह वा अमुष्मिलोके वातोऽभि पंवते वातनामानि
जुहोत्यभ्यैवैनंममुष्मिलोके वातः पवते त्रीणि जुहोति त्रयं इमे लोका एम्य एव
लोकेभ्यो वातमवं रुन्धे समुद्रोऽसि नभंस्वानित्याहृतद्वै वातंस्य रूपं रूपेणैव वातमवं
रुन्धेऽङ्गलिना जुहोति न ह्येतेषामन्यथाऽहुतिरवकल्पते॥ (४६)

ओषधयः सुसाभि दिशोऽन्यथा द्वे चां॥४॥ [१]

सुवर्गाय वै लोकाय देवरथो युज्यते यत्राकृताय मनुष्यरथ एष खलु वै देवरथो
यदग्निरग्निं युनज्ञिं शवसा घृतेनेत्याह युनत्त्वेवैनुः स एनं युक्तः सुवर्गं लोकमभि वंहति
यथसर्वाभिः पश्चभिर्युद्धाद्युक्तोऽस्याग्निः प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः
स्तोमा अप्रतिष्ठितान्युक्थानि तिसृभिः प्रातःसवनेऽभि मृशति त्रिवृद् (४७)

वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं युनक्ति यथाऽन्सि युक्त आधीयतं एवमेव तत्पत्याहुतयस्तिष्ठन्ति
प्रति स्तोमाः प्रत्युक्थानि यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतावान् वै यज्ञो
यावानेष्ठोमो भूमा त्वा अस्यात ऊर्ध्वः क्रियते यावानेव यज्ञस्तमन्ततोऽन्वारोहति
द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या एकुया-प्रस्तुतं भवत्यथा- (४८)

अभि मृशत्युपैनमुत्तरो यज्ञो नंमत्यथो सन्तत्यै प्र वा एषोऽस्मालोकाच्यवते योऽग्निं
चिनुते न वा एतस्यानिष्ठक आहुतिरवे कल्पते यां वा एषोऽनिष्ठक आहुतिं जुहोति सर्वति
वै सा ताङ्गं स्वर्वन्ती यज्ञोऽनु परां भवति यज्ञं यज्ञमानो यत्पुनश्चिति चिनुत आहुतीनां

प्रतिष्ठित्ये प्रत्याहृतयस्तिष्ठन्ति (४९)

न यज्ञः पराभवीति न यजमानोऽष्टावुप॑ दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रेणैवेन छन्दसा
चिनुते यदेकादश त्रैष्टुभेन् यद्वादश जागतेन छन्दोभिरेवैन् चिनुते नपात्को वै नामैर्णै-
उग्रिर्यत्पुनश्चितिर्य एवं विद्वान्पुनश्चितिं चिनुत आ तृतीयात्पुरुषादन्नमत्ति यथा वै पुनराधेयं
एवं पुनश्चितिर्योऽस्याधेयेन न- (५०)

झौति स पुनराधेयमा धन्ते योऽग्निं चिल्वा नम्रोति स पुनश्चितिं चिनुते यत्पुनश्चितिं चिनुत
ऋच्छा अथो खल्वाहुर्न चैतव्येति रुद्रो वा एष यदुग्रिर्यथा॑ व्याघ्रः सुतं बोधयति तादगेव
तदथो खल्वाहुश्चेतव्येति यथा वसीयाः सं भागधेयेन बोधयति तादगेव तन्मनुरग्निमंचिनुत
तेन नार्थोऽस्म एतां पुनश्चितिमपश्यत्तामचिनुत तया॑ वै स और्ध्वाद्यत्पुनश्चितिं चिनुत
ऋच्छै॥ (५१)

त्रिवृदय तिष्ठन्त्यस्याधेयेन नाचिनुत सत्पदंश च॥५॥ [१०]

छन्दश्चितं चिन्वीत पशुकामः पुशवो॑ वै छन्दाःसि पशुमानेव भवति श्येनुचितं चिन्वीत
सुवर्गकामः श्येनो॑ वै वयसां पतिष्ठः श्येन एव भूत्वा सुवर्गं लोकं पतति कङ्कचितं चिन्वीत
यः कामयैत शीरण्वानुमुष्मिलोके स्यामिति शीरण्वानेवामुष्मिलोके भवत्यलजुचितं
चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्रो॑ दिशो॑ दिक्षवैव प्रति तिष्ठति प्रउगचितं चिन्वीत
भ्रातृव्यवान्म (५२)

एव भ्रातृव्यान्वदत उभयतःप्रउगं चिन्वीत यः कामयैत प्र जातान्नातृव्यान्वदेय
प्रतिजनिष्यमाणानिति॑ प्रैव जातान्नातृव्यान्वदते॑ प्रति जनिष्यमाणान्नथचक्रचितं चिन्वीत
भ्रातृव्यवान् वज्रो॑ वै रथो॑ वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति द्रोणचितं चिन्वीतान्कामो॑ द्रोणे॑
वा अन्नमित्रियते॑ सयौन्येवान्वमवं रुप्ये समूह्यं चिन्वीत पुशुकामः पशुमानेव भवति (५३)

परिचायं चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्यैव भवति शमशानुचितं चिन्वीत यः कामयैत
पितॄलोक ऋध्यामिति॑ पितॄलोक एवर्णोति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेताः स एता॑
जमदग्निर्विहृव्या॑ अपश्यत्ता उपाधत्त ताभिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृक्षं यद्विहृव्या॑
उपदधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं यजमानो॑ भ्रातृव्यस्य वृक्षे॑ होतुर्विर्णियं उपं दधाति
यजमानायतनं॑ वै (५४)

होता स्व एवास्मा आयतनं इन्द्रियं वीर्यमवं रुन्धे द्वादशोपं दधाति द्वादशाक्षरा जगती
जागताः पश्वो जगत्यैवास्मै पशूनवं रुन्धेऽष्टावैष्टावन्येषु धिष्णियैषूपं दधात्यष्टाशक्फाः
पश्वः पशूनेवावं रुन्धे षण्मार्जलीये षड्वा क्रृतवं क्रृतवः खलु वै देवाः पितरं क्रृतूनेव
देवान्प्रितून्मीणाति॥ (५)

प्र भवति यजमानायतनं वा अष्टाचत्वारिःशत्त्र॥४॥

[११]

पवस्व वाजसातय इत्यनुष्टुक्प्रतिपद्धवति तिस्त्रोऽनुष्टुभृश्वतस्त्रो गायत्रियो यत्तिस्त्रोऽ
जनुष्टुभृस्तस्मादः श्वस्त्रिभिस्तिष्ठैः स्तिष्ठति यच्चतस्त्रो गायत्रियस्तस्माध्वर्वाऽश्वतुरः पृदः
प्रतिदधत्पलायते परमा वा एषा छन्दसां यदनुष्टुक्परमश्वतुष्टुमः स्तोमानां परमस्त्रिरात्रो
यज्ञानां परमोऽश्वः पशूनां परमेणैवैनं परमतां गमयत्येकविःशमहर्भवति (५६)

यस्मिन्नश्वं आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्चतवस्त्रयं इमे लोका असावादित्य एकविःश
एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षाद्व्रोति शक्तरयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दोऽन्यैः
यत्यैवं वा एते पश्व आ लेभ्यन्त उतेवं ग्राम्या उतेवारण्या यच्छक्तरयः पृष्ठं भवन्त्यश्वस्य
सर्वत्वायां पार्थुरश्मं ब्रह्मसाम भवति रुश्मिन् वा अश्वः (५७)

यत ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽप्रतिष्ठितः परां परावतं गन्तोत्पार्थुरश्मं ब्रह्मसाम
भवत्यश्वस्य यत्यै धृत्यै सङ्कृत्यच्छावाकसाम भवत्युथसन्नयुज्ञो वा एष यदश्वमेधः
कस्तद्वेदेत्याहुर्यदि सर्वां वा क्रियते न वा सर्वं इति यथसङ्कृत्यच्छावाकसाम भवत्यश्वस्य
सर्वत्वाय पर्यात्या अनन्तरायाय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति सर्वस्याऽस्यै सर्वस्य
जित्यै सर्वमेव तेनाऽप्रोति सर्वं जयति॥ (५८)

अहर्भवति वा अश्वोऽहर्भवति दशं च॥३॥

[१२]

देवासुरः तेनत्वां रुद्रोऽस्मन्त्रृष्टे वडुत्तेन प्राचीमिति वसोर्पारामुचिदेवक्यः सुवर्गाय चत्राकृताय छन्दश्वतं पवस्व द्वादश॥१२॥

देवासुरा अजायं वै श्रूषुष्टः प्रथमो देवयतामेतद्वा छन्दसामुत्रात्प्रयोगे पश्वशत्ता॥५८॥

देवासुरः सर्वं जयति॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः॥५-४॥

 generated on **January 1, 2026**

Downloaded from <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | [Credits](#)